

Mestres itinerants a la vall d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu

JORDI PUJADAS RIBALTA

Itinerant teachers in the Arbúcies valley and Sant Feliu de Buixalleu

A partir de mitjans del S. XIX el sistema educatiu oficial s'anava implementat amb retard i lentitud a l'Estat Espanyol, com tants d'altres aspectes que implicaven modernitat. Aquest retard era encara més intens a les zones rurals muntanyoses aleshores relativament força habitades. Amb el temps va aparèixer la figura del mestre particular itinerant, sovint sense títol, que oferia els seus serveis a les famílies que vivien en les masoveries. Aquest estudi presenta el cas del territori que abasta la Vall d'Arbúcies on ha quedat registrat el nom de «mestres de sequer» un fenomen que no es pot documentar quins inicis va tenir donat que ha deixat poca documentació escrita i que s'ha rememorat amb testimonis orals.

Paraules clau: ensenyament, escola, educació rural, mestres privats itinerants, mestres de sequer

From the middle of the 19th century on, the official education system was implemented with delay and slowness in Spain, as well as many other aspects that involved modernity. This delay was even more intense in the then relatively densely populated mountainous rural areas. Over time, the itinerant private teacher figure appeared, who, often without a title, offered his services to the families living in the farmhouses. This study presents the case of the territory that encompasses the Arbúcies valley, where the name «mestres de sequer» (dry place teachers) has been recorded, a phenomenon that cannot be documented as to its beginnings given that little written evidence has been left, being remembered through oral testimonies.

Keywords: teaching, school, rural education, itinerant private teachers, mestres de sequer.

L'objecte d'aquest estudi és l'activitat del mestres itinerants i l'àmbit territorial de l'estudi són el municipis de la zona del Baix Montseny selvatà d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu. L'abast temporal s'inicia a finals del segle XIX i finalitza a mitjans del segle XX.

El relleu i la demografia de la zona van propiciar una forma singular d'ensenyament impartida de manera particular per uns mestres itinerants que la tradició popular local els coneix amb el nom de Mestres de sequer. Aquest fet era bastant estès a l'Estat donat que les lleis van trigar a contemplar la implementació de l'escolarització rural plena i encara més va trigar a posar-hi recursos. En territoris de parla castellana als mestres rurals itinerants els anomenaven «*maestros de campo, maestros ambulantes o enseñaores*».

El termes dels municipis són molt extensos i el seu caràcter és muntanyós però amb vessants de pendents suaus i abundants feixes que facilitaren des de temps immemorials els assentaments humans en nombroses masies -actualment en bona part abandonades-, que abans eren habitades per moltes famílies.

Les distàncies de moltes cases a les escoles reglades eren massa grans i els camins tampoc no oferien prou seguretat per als més petits. Però la gent de les masies valorava que els seus fills aprenguessin de lletra i nombres, així que varen aparèixer unes persones que, sovint sense títol, anaven per les masies ensenyant a la mainada uns coneixements elementals a canvi d'un sou que se'l feien per les aportacions dels habitants dels indrets on ensenyaven, més en espècies que no pas en efectiu. Així moltes famílies podien compaginar l'ajut dels fills que necessitaven en les tasques de pagès per tirar endavant amb proporcionar-los uns coneixements que almenys els permetessin sortir de l'analfabetisme. A Arbúcies, consta que l'ajuntament, almenys durant uns anys, els donava una petita subvenció per la tasca realitzada fins que el govern central de l'Estat va ordenar que la retiressin.

No podem afirmar quan va començar aquest tipus d'activitat docent. L'única font escrita oficial que dona fe d'aquests mestres són els Llibres d'intervenció de comptes de l'Ajuntament d'Arbúcies on, entre els noms de pagaments als mestres de les escoles, hi trobem els d'uns altres que en els documents reben el qualificatiu de *mestres particulars* que exerceixen pels masos disseminats i veïnats rurals. Gràcies a aquests llibres d'intervenció de comptes tenim dades a partir de 1926, però no de manera contínua. A Sant Feliu de Buixalleu i Riells, els registres escrits són a partir d'informacions de transmissió oral. A partir d'aquestes dades i de les informacions de testimonis podem construir un relat que ens dona una idea parcial i difícil de generalitzar donat que la itinerància variava, sobre

tot, segons on hi hagués més concentració de nens, fossin d'una mateixa família o visquessin en cases properes. El menjador, els baixos o alguna altra dependència adequada d'algunes cases de pagès esdevenia durant unes hores una aula on nens i nenes de la mateixa casa i de masoveries properes feien els seus primers, i sovint únics, aprenentatges escolars.

Així, en el municipi d'Arbúcies, hem pogut confeccionar la següent relació de mestres, tot homes, que no exclou que ja ensenyessin abans o després dels anys esmentats o que ho fessin de manera més continuada. Hi ha els noms de Salvador Rabassa (en ocasions l'anomenen Manuel), esmentat mestre del Veïnat de França de 1926 a 1932, Manuel Parera (1926), sense especificar cap més dada. Entre 1929 i 1932 s'esmenta un mestre al Regàs anomenat Pedro Train. Ja en temps de guerra Hilari Campmajó, esmentat el 1937 donant classe a mas Roters i Francisco Pérez Cárida, definit com a mestre rural de les masoveries del Veral de Cal Sastre el 1938. Leandro Bertran (c1937). El dos primers eren recordats per alumnes en enregistraments que es conserven a l'Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies (AHMA).

És il·lustrador el testimoni de Pere Costa, en Peret Jombo, nascut l'any 1921, ens parla de can Pere Vidal:

A Can Pere Vidal hi havia dues pissarres. Agafàvem un llibre que tenia unes vocals grosses. L'hora del pati a jugar a pilota. Les nenes jugaven a agulles, els nens a boles.

Quan plovia era més segur anar a cole perquè no havien d'ajudar. Referència a Casa Nova d'en Crous.

El Rabassa el veia amb estudis, tenia molta paciència. Era molt bo, et tenia molta confiança, era com que fos de casa teva. Era una persona amb cultura. Persona que ja sabia el que s'havia de fer.

El Rabassa venia a casa per la meva germana i per jo, per dos venia el mestre. Després vaig anar a can Pere Vidal, una casa veïna i allà érem 10 o 12.

En aquestes classes hi anàvem nens i nenes, nois i noies. Allà anàvem tots junts, no vol dir que les nenes anaven a una punta de la taula i nosaltres a l'altra. Ens donava la mateixa classe. Si ens havia d'ensenyar doctrina, ens l'ensenyava, això per descomptat, ens ensenyava una mica de tot. Ho fèiem en català i castellà. Teníem una llibreta per escriure, llapis i goma.

Ens dedicàvem a llegir i escriure, sumar i restar, multiplicar una mica. A dividir no hi vaig arribar amb els mestres de seguer, quan vaig dividir ja vaig baixar al poble.

El pagament era més barato si et venia a casa, però l'hi fèiem la vida. Si s'havia de quedar a dormir o a menjar, s'hi quedava. I a nosaltres ens anava molt bé perquè si es quedava ens donava una lliçó. Un dia el teníem a casa

i l'altre havíem d'anar al veí. Tenia 3 o 4 cases. S'havia fet col·legi a La Cortina, a la Cortinoia, a Vilanova, a Graners, Cerdans, allà al Mataró, Can Janet, Can Pere Crous, a el Vilar no se n'havia fet mai i en canvi al Vidal sempre.... Al Vidal havíem sigut fins a 20, perquè ens desplaçàvem, he! d'un veïnat a l'altre. És clar, havíem d'aprofitar els mestres.

En Rabassa. Va marxar per anar a can Torrent, més tard fins a Fogueres de Montsoliu, però jo no hi anava.

L'informant, en el relat dels seus records, reflecteix molt bé la preparació dels mestres, la itinerància, la varietat d'agrupaments segons la casa on donava classe, els aprenentatges bàsics, el material disponible. Destaca que en una casa hi hagués pissarres, precisament perquè no era el més habitual, o el llibre amb el que aprenien a confegir vocals i consonants en el procés d'aprenentatge de la lectoescriptura. També posa de manifest com, malgrat que a les escoles de la vila els nens i nenes anaven separats, a pagès havien d'anar junts fent les mateixes activitats però sense barrejar-se. Pel que fa als pagaments, l'ajut de l'Ajuntament era insuficient i les famílies havien de fer una aportació econòmica i moltes vegades en espècies, a la família que l'acollia a menjar i dormir els cobrava menys.

Grup d'alumnes amb el mestre Eduard Bargalló. (Arxiu MEMGA).

Ja després de la guerra destaquen dos noms, no només pel registre escrit de 1940 a 1948 sinó també pel record que en tenen encara molts arbuciençs: Fèlix Pagès Mosoll, conegut com a Feliu de la Nespla, als masos de La Nespla, Roters, Can Puig i Eduard Bargalló, en el veïnat de Cal Sastre i Cal Monjo. El primer, representa el cas més paradigmàtic per atribuir-li el qualificatiu de mestre de sequer: havia après el més elemental de mestres de sequer i va començar a ensenyar el poc que sabia de molt jove, amb poca diferència d'edat amb els alumnes més grans i feia itinerància per diferents masoveries. En canvi de Bargalló els testimonis el recorden com una persona que sabia molt i que tenia una classe ben organitzada, el veïen ben preparat.

L'any 1948 l'Estat treu una normativa «*Para la mejor aplicación del Estatuto del Magisterio, en cuanto a Maestros de núcleos rurales de refiere, se retiran cuantas subvenciones venia concediendo el Ayuntamiento a personal no titulado dedicado por su cuenta a la enseñanza de primeras letras a niños comprendidos en la edad escolar residentes en casas diseminadas*» i l'Ajuntament es veu obligat a suprimir els pagaments que concedia, els quals tampoc eren gaire elevats, 50 pessetes trimestrals. Les actes municipals parlen d'organitzar transport en nuclis disseminats, però no hi ha constància de si es va implementar en algun lloc. Alguns nens i nenes van anar a les escoles del poble, però en d'altres casos l'activitat es va reconvertir progressivament de manera reconeguda, per exemple ja no es parla de l'escola de cal Monjo i se'n consolida una a Can Sautó. L'activitat dels mestres de sequer va continuar algun temps més enllà del 1948, però la millora en les comunicacions, el nomenament de professorat reconegut i la creació d'una escola a Lliors (El Regàs) varen acabar amb l'activitat.

Per il·lustrar aquesta època Quimeta Llinàs, nascuda l'any 1943:

Feia tot un recorregut, de Pla Pigot on hi havia moltes nens passava per Mas Romeu, baixava al cantó de Lliors: Mas Oller, i després cap al Regàs... Un dia era a dalt al matí i l'altre dia era a la tarda i nosaltres un dia tenim col·legi al matí i l'altre a la tarda... passava per les cases un mestre que era de Girona, un home manco.

Diferents testimonis ens confirmen que sovint hi havia mestres que feien un llarg itinerari, fixat prèviament, anant d'un mas a un altre, de manera que els nens i les nenes rebien classe el matí o a la tarda. En algunes cases només s'aturaven una hora per fer classe i després seguien el seu camí. Que els alumnes s'agrupessin en un lloc o altre depenia de varis factors: concentració de cases, nombre de nens, espai disponible, capacitat de la família per acollir el mestre. Per exemple:

la meva tia va anar primer a escola a Can Puig (d'Arbúcies), però després, quan no hi havia nens de la casa, les classes es van fer a Can Pla, perquè al veïnat n'havia més i s'havien de desplaçar menys (Montse Soler Canaleta).

Així mateix, també diversos informants recorden que les classes grupals es feien a la sala més gran de les cases de pagès que acollien el mestre i que els aprenentatges eren els més essencials, les quatre operacions bàsiques, cantar les taules, algunes oracions religioses, lectura, cal·ligrafia, elements d'escriptura per redactar una carta i, en algun cas, alguns coneixements geogràfics.

Com hem apuntat abans, durant la dècada dels anys 50 del segle passat a Can Sautó va haver-hi una escola que representà per al veïnat de la zona la transició de l'escola amb mestres de sequer a una escola més formal, primer amb el nomenament d'una mestra oficial i finalitzaria més tard amb la inauguració de l'escola unitària mixta del Regàs.

Can Sautó (Arbúcies), l'era era el pati d'esbarjo. (Foto Pujadas, maig 2021).

La masoveria que acollia l'escola de Can Sautó va substituir l'escola ubicada al veïnat de Cal Monjo i Cal Sastre, anteriorment, i com en aquests casos, va esdevenir centre d'activats socials del veïnat aprofitant que també hi havia un espai gran, amb un escenari on s'hi feia ball i era punt de trobada per la Festa Major. Aquest fet també el trobarem a Can Puig de Sant Feliu de Buixalleu.

Els noms de mestres recordats per exalumnes són el del Sr. Felip i de les senyoretes Maria Coll i Antònia Galí que va ser la darrera que ensenyà a Can Sautó.

Vall d'Arbúcies amb Cal Monjo i Cal Sastre, vista general de les masoveries emmarcades en les muntanyes del Montseny (Foto Pujadas, març 2023).

En Carles Busquets de Can Miquelic, alumne dels anys 50, explica:

Gairebé sempre vaig anar a Can Sautó. L'aula era una sala gran, amb escenari on també s'hi feia ball i festes. Hi havia taules, amb pupitres i pissarra. Hi havia molt d'ordre, silenci i respecte, la mestra ens feia fer files. A l'hora del pati jugàvem a l'era. Recordo el sr Felip que anava d'una casa a una altra amb una moto, era molt seriós i estricte, el matí anava a Cerdans i a la tarda a Can Sautó. També vaig tenir a la Maria Coll d'Arbúcies que vivia allotjada al Regàs. Teníem llibre d'escolaritat i notes. Al final, vam estrenar la nova escola i vaig anar al Regàs, la última mestra que vaig tenir a Can Sautó va ser la senyoreta Antònia.

Al veïnat de Cerdans no es parla de mestres itinerants perquè hi havia una escola rural de tipus parroquial regentada pel rector que durant un temps va fer un conveni amb l'ajuntament i a Joanet hi havia una escola des del segle XIX.

En el terme municipal de Sant Feliu de Buixalleu també hi ha referències a mestres itinerants i noms de cases de pagès on es feia classe mentre hi havia mainada en edat escolar. En masos aïllats, en molts casos, eren instruïts per germans o cosins més grans. Les dades són recollides en els treballs de Jaume Fugarolas i Josep Pla i en enregistraments de testimonis de l'Arxiu Municipal d'Arbúcies.

Les primeres dades d'una escola en aquella zona, segons Fugarolas i Pla, daten dels voltants de 1890 a Can Massaguer de Dalt, on hi ensenyava un

mestre recordat com en Bassils. Al voltant de 1919 consta una escola a Can Pagès regentada per en Salvador Ginesta que va haver de tancar per ordre de l'Ajuntament, però sembla que va continuar fent classes a Can Puig perquè a la mainada del veïnat de Sant Segimon els quedava lluny anar a l'escola pública de Sant Feliu. Can Puig era el centre del veïnat on s'hi concentraven serveis: hi havia hostel, botiga de queviures, servei de barberia, sala de ball, i, per la Festa Major, s'hi feia un embalat.

Martí Carbonell Valls nascut l'any 1910 havia anat a Can Puig dels 9 als 13 anys i va deixar un testimoni enregistrarat que parla del mestre Ginesta; deia:

No tenia títol de mestre, però havia estudiat per jesuïta, sabia bastant, ensenyava molt, tenia molt bon caràcter,... era de Sant Hilari,... a la tarda feia estudi a Can Puig i el matí a Can Pagès,... ens ensenyava molt, entràvem allà 2/4 de 9 fins les 12 i de 2/4 de 3 fins les 5. De dilluns a dissabte i sense vacances, tot l'any. Nens i nenes barrejats. A la mateixa entrada hi havia dues taules, en una sala, una taula gran i una altra pels més petits... Com que el mestre de Sant Feliu va quedar amb molt pocs estudiants, van posar una denúncia. Van venir uns inspectors de Girona a mirar el local, higiene, ... el capellà de Sant Feliu es va posar a favor del mestre de sequer i els inspectors van aprovar fer l'estudi allà davant la gran distància a Sant Feliu. Aquest mestre va marxar amb la República, algú li va fer nosa i va venir un seu germà, Pere Ginesta. Per les criatures tenia paciència, però no n'estaven tan contents (AHMA).

També a Can Puig, acabada la guerra, Antoni Valls i Puzo hi va fer classes a una vintena d'alumnes de parvulari. Li deien Mestre Tites i era un herbolari de professió que es dedicava a recollir i vendre herbes medicinals a Llinars del Vallès. S'hostatjava un mes a Sant Segimon del Bosc, un a Can Met i dinava a Can Puig. L'any 1946, quan la vintena d'alumnes que hi havia es van fer grans, va tancar.

Als anys 1951-52, uns deu alumnes de sis i set anys van rebre l'ensenyament de Julita Valls i Roca a la sala de Sant Segimon.

A principis dels 60 Matavella de Dalt, 10 infants, Ferran Sureda Rovira de Sant Pere Cercada. Germans grans amb petits. 51/52 10 alumnes de 6 i 7 anys rebien classe de Julita Valls Roca en una sala de Sant Segimon.

A principis dels anys seixanta es muntà una escola a la Matavella de Dalt amb uns deu infants que rebien dues hores de classe diàries fent de mestre Ferran Sureda i Rovira, de can Sureda, que també feia classe a Sant Pere Cercada i a Can Formiga. Es desplaçava d'una a l'altra amb motocicleta de dilluns a divendres.

Altres indrets on hi ha testimonis que s'hi havia fet classe és en una sala de Ca n'Esglésies i l'entrada de Can Pladevall o a el Verdaguer d'Arbúcies.

Can Puig (Sant Feliu de Buixalleu), actualment és un popular restaurant. (Foto Pujadas, any 2020).

Amb el temps, el control de l'obligatorietat i la implementació de noves lleis, els nens i nenes de la zona més muntanyosa del municipi de Sant Feliu de Buixalleu, van anar a les escoles públiques unitàries igual que l'alumnat dels verals de Grions i Gaserans i l'activitat d'aquests mestres de sequer, va desaparèixer.

BIBLIOGRAFIA

- FUGAROLAS MASÓ, J. – PLA MASSAGUER, J. (2011), *Sant Feliu de Buixalleu en el temps*, Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu.
- , (2018), «*Les nostres escoles I*», *Revista Sant Feliu Diu*, núm. 39, p. 33, 34, Sant Feliu de Buixalleu.
- PUJADAS RIBALTA, J. (1999), «Apunts sobre els mestres rurals a la vall d'Arbúcies», *Revista Perxada* 2ª època, núm. 15, p. 38, 39, Arbúcies: Ajuntament d'Arbúcies.
- , (1996), *L'Ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)* (Col·lecció Montsoliu núm. 1), Llibres El Segle, Girona: Gäuses.
- , (2016), «L'ensenyament, del parvulari a l'institut», Capítol 2 de *L'Abans d'Arbúcies. Recull gràfic 1870-1979*, El Papiol: Editorial Efadós.

ROIGÉ, X. – ESTRADA, F. (2008), *El mas al Montseny: la memòria oral* (Temes d'enologia de Catalunya núm. 16), Barcelona: Generalitat de Catalunya – Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies (AHMA)

Llibre d'actes de la Junta local d'instrucció pública, anys citats.

Llibre d'intervenció de comptes de l'Ajuntament d'Arbúcies, anys citats.

Enregistraments a Pere Costa i Martí Carbonell.

Informants i testimonis

Joan Illa, Francesc Planas, Quimeta Llinàs, Montse Soler Canaleta, Carles Busquets.